

УДК 631.115:338.432(477):35

Ю. В. Золотницька,
к. е. н., Відділ ринків та продовольчої безпеки, Інститут ринків і конкуренції,
Варшавський економічний університет SGH, м. Варшава, Польща
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9278-0707>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.17.87

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СІМЕЙНИХ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ: СТАН ТА НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ

Y. Zolotnytska,
PhD in Economics, Food Safety Market Unit, Institute of Markets
and Competition, SGH Warsaw School of Economics, Poland

INSTITUTIONAL AND LEGAL SUPPORT FOR FAMILY FARMING IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DIRECTIONS FOR REFORM

Стаття присвячена дослідженню інституціонально-правового забезпечення управління розвитком сімейного фермерства в Україні в умовах євроінтеграції. Обґрунтовано цільову архітектуру правових та інституційних механізмів для сімейних фермерських господарств, що має базуватися на принципах прозорості, підзвітності, пропорційності та цифрової інтеграції через Державний аграрний реєстр. Розкрито значення кооперації, порадиництва та екологічних схем як ключових інструментів підтримки дрібних і сімейних виробників. Запропоновано пакет змін до законодавства України щодо уточнення критеріїв "сімейності", вдосконалення земельних механізмів, податкової оптимізації кооперативів, інституціалізації порадиництва та запровадження "зелених" інструментів. Реалізація рекомендацій сприятиме підвищенню продуктивності та конкурентоспроможності сімейних фермерських господарств, поширенню інновацій, розвитку сільських територій, екологізації виробництва й формуванню стійкої моделі аграрного розвитку.

The article explores the institutional and legal framework for family farming development in Ukraine in the context of European integration and sustainable modernization of the agrarian sector. It argues that an effective architecture of institutional and legal support for family farms (FFs) should rely on principles derived from institutional theory and EU Common Agricultural Policy (CAP) practice: transparency and accountability through the State Agrarian Register (DAR); proportionality and targeting of support to small producers; digital integration via a "single window"; institutionalized cooperation in processing, logistics, and LEADER/CLLD partnerships; stable financing of certified advisory services; and environmental conditionality through eco-schemes with remote monitoring.

The study stresses the need to amend the Law "On Farming Enterprises" to clarify family farming criteria, recognize family labor as a specific form of employment with social insurance, and introduce a model family contract. It also emphasizes DAR integration with land registries, transparent datasets, and land consolidation instruments such as micro-lots, strip exchanges, and municipal land banks. Fiscal reforms are required to ensure neutrality of cooperative investments, optimize taxation of intra-cooperative operations, and allow cooperatives access to investment grants.

The article further proposes strengthening advisory services under the Law "On Agricultural Advisory Activity" through voucher financing, KPIs for efficiency, and integration into DAR. Simplified eco-schemes and redistributive payments for FFs should complement these measures. Conclusions highlight that Ukraine must move from fragmented initiatives to a coherent system of codified definitions, land consolidation, cooperative infrastructure, digital governance, advisory networks, and environmental tools. Harmonization with CAP is viewed not as an end, but as a means to enhance resilience, competitiveness, and sustainability of family farms, supporting rural development and post-war recovery.

Ключові слова: сімейне фермерство, інституціонально-правове забезпечення, аграрна політика, Державний аграрний реєстр (ДАР), кооперація, дорадчі служби, європейська інтеграція.

Key words: family farming, institutional and legal framework, agricultural policy, State Agrarian Register (DAR), cooperation, advisory services, European integration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Сімейне фермерство (СФГ) у сучасних підходах розглядається не тільки як форма організації виробництва, а як ключовий інститут сталого розвитку сільських територій, що поєднує економічну результативність з екологічною та соціальною функціями [34]. Ефективність розвитку СФГ зумовлена якістю інституціонально-правового середовища, яке формує "правила гри", канали доступу до ресурсів і ринків, а також архітектуру державного управління та публічної підтримки [14; 18; 16]. Для України, яка проходить одночасно кілька трансформацій — ринкову, інституційну, просторову (децентралізація), євроінтеграційну, — належне інституціонально-правове забезпечення СФГ стає передумовою продовольчої безпеки, інклюзивного зростання та відновлення сільських територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання інституціонально-правового забезпечення розвитку сімейного фермерства в Україні є предметом дослідження низки українських та зарубіжних науковців. Значний внесок у теоретичне обґрунтування зробили класики інституціоналізму Д. Норт [14], Е. Остром [16] та О. Вільямсон [18], які заклали методологічні підходи до вивчення інститутів, транзакційних витрат та ролі правил у функціонуванні економічних систем. У вітчизняній науці проблеми інституційно-економічного розвит-

ку сімейних фермерських господарств висвітлено у працях Ю. Лупенка, М. Маліка та О. Шпикуляка, які визначають ключовими ознаками СФГ участь членів родини в управлінні, праці та розподілі доходів [25] та акцентують увагу на інституціональній формалізації сімейних ферм та їх ролі у диверсифікації аграрного сектору [10]. Н. Заболотна [19] розглядає правові аспекти регулювання фермерських господарств. Проблематику доступу до землі та наслідки скасування мораторію ґрунтово аналізують О. Нів'євський, О. Галиця та К. Дайнінгер [12], тощо.

Враховуючи значимість проведених досліджень, вважаємо, що питання модернізації та реформування інституціонально-правового забезпечення діяльності сімейних фермерських господарств з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань і сучасних викликів потребують подальших досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є окреслення ключових напрямів модернізації та реформування інституціонально-правового забезпечення сімейного фермерства з урахуванням євроінтеграційних зобов'язань і сучасних викликів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Поняття "інституціонально-правове забезпечення" інтегрує дві взаємопов'язані площини

ни: інституційну (сукупність формальних і неформальних правил, організацій, процедур і практик) та правову (систему норм права, які закріплюють компетенції, механізми реалізації політики, права й обов'язки суб'єктів) [14; 16]. У сфері аграрної політики ця категорія охоплює: нормативні акти (закони та підзаконні акти); органи публічної влади та їхню взаємодію; інструменти та процедури державної підтримки; режими доступу до землі, капіталу, знань і ринків; механізми моніторингу, оцінювання впливу та підзвітності [22].

Щодо сімейного фермерства, у полі інституціонально-правового забезпечення можна виокремити щонайменше п'ять вимірів:

1. Нормативно-дефініційний — визначення правового статусу СФГ, критерії "сімейності", форми господарювання і зайнятості, податкові режими [33; 28].

2. Ресурсно-майновий — доступ до землі та інших активів (оренда, купівля-продаж, спадкування, консолідація), а також захист прав власності [27].

3. Ринково-інфраструктурний — кооперація, логістика, стандарти якості, інтеграція у ланцюги доданої вартості [30].

4. Фінансово-стимулюючий — інструменти державної підтримки, гарантії, пільгове кредитування, податкове стимулювання, екосхеми [6; 28].

5. Інформаційно-управлінський — дорадництво, освіта, інновації, цифрові реєстри і "єдині вікна" доступу до програм підтримки [3; 31].

Відповідно до методології, оцінка інституціонально-правового середовища розвитку СФГ спирається на підходи нової інституційної економіки (трансакційні витрати, права власності), державну політику, а також на рамки управління — узгодження дій центральної влади, місцевого самоврядування, кооперативів, дорадчих служб і приватних стейкхолдерів [18]. Особливе значення мають принципи пропорційності, паритетності, недискримінації малих виробників, прозорості та підзвітності, що закріплені в документах ЄС і в національних стратегіях [6; 32].

Українська нормативна база СФГ формувалася поетапно, реагуючи на зміни ринку землі, податкові реформи та євроінтеграційні процеси. Ключові складові нормативно-правового забезпечення діяльності СФГ можна згрупувати наступним чином:

1. Статус і дефініції. Базовий Закон "Про фермерське господарство" визначає фермерське господарство як форму підприємницької

діяльності громадян з виробництва товарної сільськогосподарської продукції, переробки та реалізації, з можливістю створення у формі юридичної особи або як сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи як суб'єкт підприємництва — фізична особа [33]. Зміни до Податкового Кодексу імплементували конструкцію сімейного фермерського господарства як суб'єкта підприємницької діяльності — фізичну особу (ФОП) із сімейним договором, що унормував участь членів сім'ї у виробництві, ведення обліку та податковий статус [27]. Також було запроваджено спрощені режими оподаткування, що важливо для зниження адміністративного навантаження і виведення зайнятості з тіні [26].

2. Земельні відносини. Із запуском ринку сільськогосподарських земель для сімейних фермерів відкрито інструменти купівлі, довгострокової оренди та консолідації, що критично для масштабування та підвищення інвестиційної спроможності [27].

3. Кооперація та ринки. Закон "Про кооперацію" модернізував кооперативні форми, розмежувавши обслуговуючі та виробничі кооперативи, запровадив корпоративні стандарти управління і можливості інтеграції у ланцюги доданої вартості (переробка, збут) [30]. Для СФГ саме кооперація є інституційним "множником" ефекту — вона зменшує трансакційні витрати, вирівнює конкурентоспроможність та відкриває доступ до ринків збуту і контрактів [2].

4. Державна підтримка і цифровізація. Закон № 3980-ІХ заклав правові засади функціонування Державного Аграрного Реєстру (ДАР) як інформаційно-комунікаційної системи обліку виробників, верифікації даних і надання підтримки за принципом "єдиного вікна" [29]. Практика європейських країн довела, що цифрові аграрні реєстри дозволяють знизити ризики подвійного фінансування, трансакційні витрати та інформаційну асиметрію, а також запровадити відкритість та контроль підтримки (ex ante, ex post оцінювання); сприяють покращенню взаємодії між урядом і фермерами [15]. На середньострокову перспективу повна інтеграція ДАР із Державним земельним кадастром і Реєстром речових прав є ключовою умовою прозорості та таргетування програм для СФГ в Україні [6; 32].

5. Дорадництво і знання. Організаційно-правова розбудова сільськогосподарського дорадництва в Україні базується на ЗУ "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність", який регулює діяльність дорадчих служб та

визначає їх функції, структуру та взаємодію з іншими суб'єктами аграрного сектору [31]. У відповідності до змін до цього Закону створено реєстр дорадчих служб — юридичних осіб або структурних підрозділів, до яких входять щонайменше три дорадника, та унормовано обов'язкове підвищення кваліфікації дорадників та експертів-дорадників не рідше ніж раз на п'ять років.

6. Стратегічні рамки та євроінтеграція. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 р. окреслює цілі інклюзивного зростання малих виробників, розвиток кооперації, цифровізацію підтримки, екологізацію виробництва та зближення з інструментами САП [32; 34]. Угода про асоціацію Україна-ЄС містить положення про поступове наближення до *acquis* у сферах безпечності та якості харчових продуктів, ринкових стандартів, а також механізмів сільського розвитку [34].

Інституціонально-правове забезпечення функціонування фермерських господарств в країнах ЄС визначається в основному САП та її національною специфікою, де вибір відповідних інструментів залежить від найважливіших потреб кожної окремої країни, які є наслідком стану економіки та рівня соціального розвитку [17]. Європейська аграрна модель (ЄАМ), з одного боку, визначається широким спектром регуляцій і обмежень, але з іншого боку — багатим спектром переваг та привілеїв, створених політиками [7]. Для сімейних фермерів ключовими є: перерозподільні платежі (*redistributive income support*), добровільні пов'язані підтримки (*Voluntary Coupled Support*), екосхеми (*eco-schemes*), LEADER та AKIS/FAS (*Agricultural Knowledge and Innovation System/Farm Advisory System*) [3; 5; 6].

Діюча САП у своїх нових правових нормах робить сильний акцент на посиленні рушійної ролі системи аграрних знань та інновацій (AKIS) у вирішенні амбітних глобальних викликів та цілей на період до 2030 року. Норми ЄС вимагають, щоб кожна держава-член забезпечила інтегровану систему знань, де фермер отримує поєднані послуги (консалтинг, навчання, інновації, дорадництво) і щоб частина бюджету спрямовувалась на підтримку дорадників та їхню акредитацію [3]. У більшості країн ЄС консультативні послуги фінансуються через механізм співфінансування або ваучерів, що дає змогу дрібним господарствам отримати доступ до якісної експертизи.

Місцеві ініціативи сприяють появі кооперативних і міжгосподарських проектів, що підви-

щують "локальність" ланцюгів вартості та диверсифікують доходи сімейних фермерів [5]. Платежі пов'язуються з практиками збереження ґрунтів, біорізноманіття, декарбонізації; для невеликих господарств передбачено спрощені вимоги, але чіткий контроль [6]. Досвід країн-членів ЄС доводить, що ефект підтримки для дрібних і сімейних господарств максимізується за умов прозорих реєстрів, цифрових "єдиних вікон", пріоритету збутової та переробної кооперації, доступності фінансування та дієвої дорадчої мережі.

Попри суттєвий прогрес, інституціонально-правові рамки функціонування сімейного фермерства в Україні містять низку системних вузьких місць:

1. Фрагментація норм і дефініцій. Критерії "сімейності", межі застосування спрощеної системи, статус внутрішньосімейної праці, сумісність із трудовим і соціальним законодавством не є повністю гармонізованими [10]. Визначальними характеристиками сімейних фермерських господарств, відповідно до досліджень українських учених, є участь членів родини у процесах управління, праці та розподілу доходів, а також довгострокова спадкова орієнтація господарської діяльності [25]. Фрагментація норм і дефініцій аргументує необхідність створення спеціального правового інструментарію, який має полягати на внесеннях певних змін до Цивільного та Податкового кодексів, створенні спрощеного реєстраційного режиму, специфічного фіскального режиму та соціального забезпечення для СФГ [19].

2. Доступ до землі та консолідація. Формально відкрившись, ринок землі не розв'язує автоматично проблему дрібноконтурності і високих трансакційних витрат для СФГ [27]. Навіть після скасування мораторію, лєвова частка обробітку базується на оренді, а невідповідність між розпорошеною структурою власності та фактичним користуванням зберігається [21]. Без інституцій консолідації (обміни, перепланування масивів, земельні банки розвитку) орендарям/СФГ складно "зібрати" компактні площі через фрагментовані та розпорошені наділи [12; 20].

3. Недостатня інституціоналізація дорадництва. В Україні законодавча інституціоналізація дорадництва залишається неповною й фрагментованою (різні підзаконні акти та тимчасові програми), що контрастує з вимогами систем AKIS у ЄС, де дорадництво та інновації є складовою національних стратегічних планів САП [3]. Чинний Закон не передбачає механізм-

му співфінансування або ваучерів, що знижує його ефективність у досягненні соціальної справедливості. Для СФГ, які мають обмежені управлінські та інвестиційні ресурси, доступ до сертифікованих дорадчих послуг (технології, агроекологія, маркетинг, кооперація) є фактором підвищення продуктивності та стійкості [23]. Відсутність стабільної моделі фінансування призводить до фрагментарності наданих послуг, що обмежує поширення інновацій серед СФГ [24].

4. Обмежена інтеграція даних. ДАР все ще перебуває на початковому етапі інтеграції з ключовими реєстрами, відкритості агрегованих даних та процедурної прив'язки всіх програм підтримки [9], тому не забезпечує повноцінного моніторингу та оцінки політики [13].

5. Слабка підтримка переробної та збутової кооперації. Податково-фіскальні режими та інструменти гарантування не завжди нейтральні для кооперативних інвестицій у переробку/логістику. Нестабільність податкової політики в агросекторі створює невизначеність — часто виграють більш формалізовані/вертикально-інтегровані виробники, тоді як кооперативи і дрібні виробники опиняються у невигідному становищі [1]. Існують інструменти гарантування кредитування (Partial Credit Guarantee Fund, інші гарантійні програми 2022—2024), але їх дизайн (критерії, обмеження пов'язаних сторін, розміри покриття, мін/макс площі) обмежує доступ дрібних кооперативів або змінює структуру стимулів (вигоди більшою мірою отримують певні групи фермерів/банки/великі переробники) [8].

6. Недостатня екологічна інтеграція. Екологічні схеми та ініціативи поки не стали ядром національних програм підтримки, хоча це відповідає і САП, і цілям "зеленого" переходу. Серед ключових причини слід виокремити пріоритетність екстрених відновлювальних заходів під час війни, обмежену адміністративну спроможність для впровадження складних інструментів САП, а також проектний (а не системний) характер багатьох "зелених" ініціатив донорів [11].

Аналітичний звіт Європейської Комісії з узгодження українського законодавства з *acquis* ЄС показує, що у сфері "Сільське господарство та розвиток сільських територій" (Розділ 17) Україна перебуває на "початковому етапі підготовки" [4]. Це означає, що впроваджено лише частину потрібного законодавства, а більшість норм — все ще не імplementовані.

Виходячи з теорії інституцій та європейської практики, вважаємо, що цільова архітектура інституціонально-правового забезпечення для СФГ в Україні має спиратися на наступні принципи:

— Прозорість та підзвітність: відкрита інформація про отримувачів підтримки, результати та впливи програм (через ДАР), регулярні *ex ante* та *ex post* оцінювання.

— Пропорційність і таргетування: пріоритет малих/сімейних виробників у доступі до інструментів (гранти, гарантії, кооперативні кредити), з урахуванням їх "активного статусу" та мінімального бюрократичного навантаження.

— Цифрова інтеграція: "єдине вікно" (ДАР) як обов'язковий канал усіх програм підтримки й контролю.

— Кооперація: державні інструменти, що стимулюють збутову та переробну кооперацію і партнерства LEADER/CLLD.

— Дорадництво: стабільне фінансування сертифікованого дорадництва, інтеграція з освітою й наукою, ваучери на консультаційні послуги для СФГ.

— Екологізація: екосхеми як базовий інструмент підтримки дрібних і сімейних виробників, прості й верифіковані вимоги, моніторинг через цифрові платформи та дистанційне зондування.

З метою модернізації та реформування інституціонально-правового поля функціонування сімейних фермерських господарств пропонуємо:

1. Внести зміни до Закону "Про фермерське господарство" і пов'язаних актів щодо: i) уточнення критеріїв "сімейності" (частка сімейної праці, граничні показники площі/виручки/найму) з метою їх адаптації до потреб функціонування СФГ; ii) визнання трудової участі членів сім'ї як особливої форми зайнятості з доступом до соціального страхування; iii) типового сімейного договору з прописаними правами/обов'язками. Очікуваний ефект: зниження "сірої" зайнятості, правова визначеність, кращий доступ до соціальних гарантій та фінансової підтримки.

2. Запровадити інтеграцію та консолідацію баз даних ДАР із ДЗК та Реєстром речових прав (лише у формі технічного доступу до перевірки даних); передбачити статус "активного виробника" як критерію участі у програмах; запровадити відкриті набори даних (отримувачі, суми, результати) та регулярні оцінювання програм. Очікуваний ефект: прозорість, таргетування, зменшення витрат адміністрування.

3. Розробити підзаконні акти до Закону № 552-IX щодо: i) спеціальних аукціонних "мікролотів"; ii) спрощених процедур обміну смугами; iii) пільгового кредитування під купівлю дрібних ділянок; iv) створення муніципальних "земельних банків розвитку" з пріоритетом для СФГ. Очікуваний ефект: зростання економії на масштабі, інвестиційна активність.

4. Прийняти пакет змін до податкового законодавства та підзаконних актів до Закону "Про кооперацію" для оптимізації оподаткування внутрішніх операцій кооперативів, доступу до гарантій і пільгових кредитів на спільну переробку/логістику, а також для акредитації кооперативних об'єднань як отримувачів інвестиційних грантів. Очікуваний ефект: підвищення доданої вартості на місцях, зростання конкурентоспроможності СФГ.

5. Прийняти пакет змін до Закону "Про сільськогосподарську дорадчу діяльність" з метою підвищення рівня інституціалізації дорадництва: i) запровадити ваучерну систему для СФГ, яка б фінансувалася за рахунок держбюджету/місцевих бюджетів/донорів; ii) запровадити інструменти оцінки ефективності та якості роботи дорадчих служб і їхнього внеску в продуктивність та сталий розвиток аграрного виробництва; iii) унормувати процес надання дорадчих послуг через платформу ДАР (заявка — контракт — звіт), що сприятиме створенню єдиного інформаційного простору для управління державними програмами підтримки; iv) підсилити акредитаційні вимоги до дорадників — Реєстр дорадчих служб має містити інформацію про сертифікацію, спеціалізацію, рівень кваліфікації та результати незалежної оцінки їх діяльності. Очікуваний ефект: поширення інновацій, підвищення продуктивності й екологічної відповідальності.

6. Запровадити прості екосхеми (сівозміни, сидератні культури, збереження ландшафтних елементів, органічні практики тощо) із помірним адміністративним навантаженням і дистанційною верифікацією (дані супутників, фотозвіти через ДАР). Очікуваний ефект: екологізація виробництва, доступ фермерів до "зеленої" премії.

7. Запровадити перерозподільні платежі (додаткова підтримка перших гектарів) та механізми мікрофінансування/гарантування для сімейних фермерів і кооперативів, синхронізувавши їх із Стратегією-2030 та Угодою про асоціацію. Очікуваний ефект: вирівнювання стартових умов для СФГ.

8. Нормативно закріпити механізми відбору та співфінансування місцевих проектів (малі переробні потужності, агротуризм, короткі ланцюги) з пріоритетом для СФГ/кооперативів. Очікуваний ефект: диверсифікація доходів, соціальна згуртованість.

9. Синхронізувати інститути сімейної праці з нормами охорони праці, соціального страхування, обліку стажу та сплати ЄСВ для членів СФГ-ФОП. Очікуваний ефект: соціальна захищеність і легалізація зайнятості.

10. Запровадити обов'язкові "ex ante" та "ex post" оцінювання всіх програм підтримки СФГ із публікацією результатів і наборів даних. Очікуваний ефект: ефективність витрат, довіра стейкхолдерів.

Імплементация запропонованих кроків щодо оптимізації та реформування інституційно-правового забезпечення управління розвитком сімейного фермерства дозволить підвищити: продуктивність та конкурентоспроможність СФГ, додану вартість за рахунок участі в кооперативних ланцюгах, рівень зайнятості та екологізації, прозорість і підзвітність використання бюджетних коштів, а також зменшити регіональні диспропорції за рахунок LEADER/CLLD.

Зовнішні фактори впливу створюють низку ризиків та загроз для реалізації розроблених пропозицій, ключовими серед яких є: обмеженість бюджетних ресурсів, цифровий розрив, політична нестабільність, ризики воєнного часу, низька готовність до кооперації, низька політична заангажованість. Механізмами пом'якшення перелічених ризиків та загроз можуть бути: поетапне впровадження зазначених ініціатив, виокремлення пілотних регіонів для реалізації, залучення донорського співфінансування тощо.

ВИСНОВКИ

Інституційно-правове забезпечення управління розвитком сімейного фермерства в Україні має перейти від розрізнених ініціатив до комплексної архітектури, що поєднує кодифіковані дефініції, земельну консолідацію, кооперативну інфраструктуру, цифрову інтеграцію (ДАР), стабільну систему дорадництва (за прикладом європейського AKIS), екологічно зумовлені інструменти підтримки та обов'язкову підзвітність. Синхронізація з підходами САП не повинна бути самоціллю, а способом посилити стійкість і конкурентоспроможність українських сімейних фермерських господарств у період відновлення та євроінтеграції.

Література:

1. Bogonos, M., Nivievskiy, O., Martyshev, P., Neyter, R., Kolodiazny, I., Litvinov, V., Pidubnyi, I. and Stolnikov, H. (2023). Agriculture in Ukraine: pre-war, status quo and a look ahead. Outlook report of KSE Agrocenter. Kyiv, Ukraine, 78 p. [Online]. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Market-analysis-and-Outlook-of-Ukraine-2023.pdf> (дата звернення 22.08.2025).
2. Drozd, J., Vitunskiene, V. and Novickyte, L. (2021). "Profile of the Small-Scale Farms Willing to Cooperate-Evidence from Lithuania". Agriculture, Vol. 11 (11), 1071. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture11111071>.
3. EC (2021). "Agricultural Knowledge and Innovation Systems (AKIS). Boosting innovation and knowledge flows across Europe". URL: https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/default/files/eip-agri_agricultural_knowledge_and_innovation_systems_akis_2021_en_web.pdf (дата звернення 22.08.2025).
4. EC (2023). "Commission Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations". URL: https://enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en (дата звернення 22.08.2025).
5. EC (2024). "Opinion of the European Committee of the Regions — The Future of the Common Agricultural Policy (own-initiative opinion)". Official Journal of the European Union. EN, C series, C/2024/5363, 17.9.2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023IR5512> (дата звернення 22.08.2025).
6. EC (2024). Regulation (EU) 2024/1468 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 amending Regulations (EU) 2021/2115 and (EU) 2021/2116 as regards good agricultural and environmental condition standards, schemes for climate, environment and animal welfare, amendment of the CAP Strategic Plans, review of the CAP Strategic Plans and exemptions from controls and penalties. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1468/oj/eng> (дата звернення 22.08.2025).
7. Kowalczyk, S. and Sobiecki, R. (2011). "Europejski model rolnictwa wobec wyzwan globalnych". Problems of Agricultural Economics, Vol. 329 (4), 35—58 pp. URL: <http://www.zer-waw.pl/pdf-83444-18960?fileName=EUROPEJSKI%20MODEL.pdf> (дата звернення 22.08.2025).
8. KSE (2025). Land Market Review Ukraine. Analytical report impact of the related party restrictions on the market size for the partial credit guarantee fund, Kyiv, Ukraine, 10 p. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/06/dodatok-4.pdf> (дата звернення 22.08.2025).
9. Kulynych, P. (2024). "The State Agrarian Register as a public platform for the modernization of Ukraine's agricultural development in the 21st century: improvement of the legal framework". Альманах права, с. 56—65. DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-56-65>.
10. Malik, M., Shpykuliak, O. and Mamchur, V. (2018). Institutional formalization for development of family farms in Ukraine. Ekonomika APIK, 25 (10), 72—85. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.20181007>.
11. Nehrey, M., Klymenko, N., Kravchenko, V. and Komar, M. (2025). "Ukrainian agriculture during the full-scale Russian-Ukrainian war: consequences, policy responses and recovery strategies". Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal, Vol. 11 (2), 148—182 pp. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.-2025.11.02.06>.
12. Nivievskiy, O., Halytsia, O. and Deininger, K. (2022). "The impact of farmland sales ban on agricultural productivity". SSRN, January 06, 2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5144750>.
13. Nivievskiy, O., Martyshev, P. and Kvasha, S. (2023). "Agricultural Policy in Ukraine". General Economics, [Online]. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.01478>.
14. North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge university press, Cambridge, UK. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.
15. OECD (2019). Digital Opportunities for Better Agricultural Policies. OECD Publishing, Paris, France. DOI: <https://doi.org/10.1787/571a0812-en>.
16. Ostrom, E. (2005). Understanding Institutional Diversity. Princeton, NJ, USA. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400831739>.
17. Sadowski, A. and Czubak, W. (2013). "The priorities of rural development in the EU countries in years 2007—2013". Agricultural Economics (AGRICECON), Vol. 59, pp. 58—73. DOI: <https://doi.org/10.17221/102/2012-AGRICECON>.
18. Williamson, O. E. (2000). "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead". Journal of Economic Literature, Vol. 38 (3), pp. 595—613. URL: <http://www.jstor.org/stable/2565421> (дата звернення 22.08.2025).
19. Zabolotna, N. (2022). "Farms: problems of legal regulation". Law, Випуск 9: 283—288. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.283>.

20. Zabzaliuk, D. and Besaha, I. (2023). "Legal aspects of protection of rights to land plots that were transferred to private ownership based on the provisions of Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 15-92". *Social Legal Studios*, Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals2.2023.17>.

21. Zolotnytska, Y. (2024). "Transformation of the agrarian model of Ukraine in the context of accession to the EU". *International Journal of Management and Economics*, vol. 4, no. 4. DOI: <https://doi.org/10.2478/ijme-2024-0037>.

22. Zwaan, P., Alons, G. and van Voorst, S. (2022). "Monitoring and evaluating the CAP: a (post-) exceptionalist policy arrangement?" *Journal of European Public Policy*, Vol. 30 (12), 2715—2738. DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2120529>.

23. Гулевець, О. В. (2020). "Роль сільськогосподарської дорадчої служби в агропромисловому комплексі України: особливості правового забезпечення." *Юридична наука*, Vol. 7(109), pp. 52—59. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-109-7.07>.

24. Клочан, В. В. (2020). "Досвід і проблеми формування сільськогосподарських дорадчих служб в Україні". *Вісник аграрної науки Причорномор'я*, Vol. 2 (49), pp. 106—110. URL: [https://www.mdau.mk.ua/vestnik/Visnik_2009-2\(49\).pdf#page=106](https://www.mdau.mk.ua/vestnik/Visnik_2009-2(49).pdf#page=106) (дата звернення 22.08.2025).

25. Лупенко, Ю.О., Малік, М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А., Авраменко, Ю.О., Півторак, В.С., Мамчур, Л.В., Малік, Л.М., Демченко, О.В. та Тарасюк, А.В. (2019). *Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств: монографія*. ННЦ "Інститут аграрної економіки", Київ, Україна, 212 с. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/20329.pdf> (дата звернення 22.08.2025).

26. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 22.08.2025).

27. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель с/г призначення: Закон України № 552-IX від 31.03.2020 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>. (дата звернення 22.08.2025)

28. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України № 2497-VIII від 10 липня 2018 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (дата звернення 22.08.2025).

29. Про інформаційно-комунікаційну систему у сфері аграрного виробництва "Державний аграрний реєстр": Закон України № 3980-IX від 19.09.2024 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text> (дата звернення 22.08.2025).

30. Про кооперацію: Закон України № 1087-IV від 10.07.2003. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення 22.08.2025).

31. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України № 1807-IV від 17 червня 2004 року. (2004). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (дата звернення 22.08.2025).

32. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025—2027 роках. Розпорядження № 1163-р від 15.11.2024 р. Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (дата звернення 22.08.2025).

33. Про фермерське господарство: Закон України № 973-IV від 19.06.2003 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#n54> (дата звернення 22.08.2025).

34. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (2014). Міжнародний документ від 27.06.2014. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення 22.08.2025).

References:

1. Bogonos, M., Nivievskyi, O., Martyshev, P., Neyter, R., Kolodiaznyi, I., Litvinov, V., Pidubnyi, I. and Stolnikov, H. (2023), *Agriculture in Ukraine: pre-war, status quo and a look ahead*. Outlook report of KSE Agrocenter, Kyiv, Ukraine, [Online], available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Market-analysis-and-Outlook-of-Ukraine-2023.pdf> (Accessed 22 August 2025).

2. Drozd, J., Vitunskiene, V. and Novickyte, L. (2021), "Profile of the Small-Scale Farms Willing to Cooperate-Evidence from Lithuania", *Agriculture*, Vol. 11(11), 1071. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture11111071>.

3. EC (2021), "Agricultural Knowledge and Innovation Systems (AKIS), Boosting innovation and knowledge flows across Europe", available at: https://ec.europa.eu/eip/agriculture/sites/default/files/eip-agri_agricultural_knowledge_and_innovation_systems_akis_2021_en_web.pdf (Accessed 22 August 2025).

4. EC (2023), "Commission Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis. Directorate-General for Neighbourhood and Enlargement Negotiations", available at: https://enlargement.ec.europa.eu/commission-analytical-report-ukraines-alignment-eu-acquis_en (Accessed 22 August 2025)..

5. EC (2024), "Opinion of the European Committee of the Regions — The Future of the Common Agricultural Policy (own-initiative opinion)", Official Journal of the European Union. EN, C series, C/2024/5363, 17.9.2024. available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023IR5512> (Accessed 22 August 2025).

6. EC (2024), "Regulation (EU) 2024/1468 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 amending Regulations (EU) 2021/2115 and (EU) 2021/2116 as regards good agricultural and environmental condition standards, schemes for climate, environment and animal welfare, amendment of the CAP Strategic Plans, review of the CAP Strategic Plans and exemptions from controls and penalties", available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1468/oj/eng> (Accessed 22 August 2025).

7. Kowalczyk, S. and Sobiecki, R. (2011), "The European agricultural model facing global challenges", *Problems of Agricultural Economics*, Vol. 329 (4), pp. 35—58, available at: <http://www.zer.waw.pl/pdf-83444-18960?filename=-EUROPEJSKI%20MODEL.pdf> (Accessed 22 August 2025).

8. KSE (2025), Land Market Review Ukraine. Analytical report impact of the related party restrictions on the market size for the partial credit guarantee fund, Kyiv, Ukraine, available at: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/06/dodatok-4.pdf> (Accessed 22 August 2025).

9. Kulynych, P. (2024), "The State Agrarian Register as a public platform for the modernization of Ukraine's agricultural development in the 21st century: improvement of the legal framework", *Almanakh prava*, pp. 56—65 DOI: <https://doi.org/10.33663/2524-017X-2024-15-56-65>.

10. Malik, M., Shpykuliak, O. and Mamchur, V. (2018), "Institutional formalization for development of family farms in Ukraine", *Ekonomika APK*, Vol. 25 (10), pp. 72—85 DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.20181007>.

11. Nehrey, M., Klymenko, N., Kravchenko, V. and Komar, M. (2025), "Ukrainian agriculture during the full-scale Russian-Ukrainian war: consequences, policy responses and recovery strategies", *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, Vol. 11 (2),

pp. 148—182 DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2025.11.02.06>.

12. Nivievskyi, O., Halytsia, O. and Deininger, K. (2022), "The impact of farmland sales ban on agricultural productivity", SSRN, January 06. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.5144750>.

13. Nivievskyi, O., Martyshev, P. and Kvasha, S. (2023), "Agricultural Policy in Ukraine", *General Economics*, [Online]. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2305.01478>.

14. North, D. C. (1990), *Institutions, institutional change and economic performance*, Cambridge university press, Cambridge, UK. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511808678>.

15. OECD (2019), *Digital Opportunities for Better Agricultural Policies*, OECD Publishing, Paris, France. DOI: <https://doi.org/10.1787/571a0812-en>.

16. Ostrom, E. (2005), *Understanding Institutional Diversity*, Princeton, NJ, USA. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400831739>.

17. Sadowski, A. and Czubak, W. (2013), "The priorities of rural development in the EU countries in years 2007—2013", *Agricultural Economics (AGRICECON)*, Vol. 59, pp. 58-73. DOI: <https://doi.org/10.17221/102/2012-AGRICECON>.

18. Williamson, O. E. (2000), "The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead", *Journal of Economic Literature*, Vol. 38 (3), pp. 595—613. available at: <http://www.jstor.org/stable/2565421> (Accessed 22 August 2025).

19. Zabolotna, N. (2022), "Farms: problems of legal regulation", *Law*, Vol. 9: pp. 283—288 DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.35.283>.

20. Zabzaliuk, D. and Besaha, I. (2023), "Legal aspects of protection of rights to land plots that were transferred to private ownership based on the provisions of Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 15-92", *Social Legal Studios*, Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals2.2023.17>.

21. Zolotnytska, Y. (2024), "Transformation of the agrarian model of Ukraine in the context of accession to the EU", *International Journal of Management and Economics*, vol. 4, no. 4. [Online]. DOI: <https://doi.org/10.2478/ijme-2024-0037>.

22. Zwaan, P., Alons, G. and van Voorst, S. (2022), "Monitoring and evaluating the CAP: a (post-) exceptionalist policy arrangement?", *Journal of European Public Policy*, Vol. 30 (12), pp. 2715—2738 DOI: <https://doi.org/10.1080/13501763.2022.2120529>.

23. Gulevets, O. V. (2020), "The role of agricultural advisory services in the agro-industrial complex of Ukraine: features of legal support", *Yurydychna nauka*, Vol. 7 (109), pp. 52—59. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-109-7.07>.

24. Klochan, V. V. (2020), "Experience and problems of forming agricultural advisory services in Ukraine", *Visnyk ahrarnoyi nauky Prychornomor'ya*, Vol. 2 (49), pp. 106—110, available at: [https://www.mdau.mk.ua/vestnik/Visnik_2009-2\(49\).pdf#page=106](https://www.mdau.mk.ua/vestnik/Visnik_2009-2(49).pdf#page=106) (Accessed 22 August 2025).

25. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykulyak O.G., Mamchur V.A., Avramenko, Yu.O., Pivtorak, V.S., Mamchur, L.V., Malik, L.M., Demchenko, O.V. and Tarasyuk, A.V. (2019), *Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya rozvytku simeynykh fermers'kykh hospodarstv: monohrafiya* [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph], National Research Center "Institute of Agrarian Economics", Kyiv, Ukraine, available at: <http://repository.vsau.org/getfile.php/20329.pdf> (Accessed 22 August 2025).

26. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 22 August 2025).

27. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the circulation of agricultural lands", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (Accessed 22 August 2025).

28. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On amendments to the Tax Code of Ukraine and certain laws of Ukraine regarding the stimulation of the establishment and operation of family farms", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (Accessed 22 August 2025).

29. The Verkhovna Rada of Ukraine (2024), The Law of Ukraine "On information and communication system in the field of agricultural production State Agrarian Register", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#Text> (Accessed 22 August 2025).

30. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Cooperation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (Accessed 22 August 2025).

31. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), The Law of Ukraine "On Agricultural Advisory Activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (Accessed 22 August 2025).

32. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Resolution "On approval of the Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025—2027", available at:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text> (Accessed 22 August 2025).

33. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On Farming Enterprise", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#n54> (Accessed 22 August 2025).

34. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), International document "Association Agreement between Ukraine, of the one part, and the European Union, of the other part", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_-011#Text (Accessed 22 August 2025).

Стаття надійшла до редакції 25.08.2025 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292